

STICHTING RENE DE CLERCQ

Secretariaat: Jan Dhaluin, Vichtesteenweg 15, 8540 Deerlijk
Telefoon en fax: 056/72.86.70, Kredietbank 463-5147011-71
E-mailadres: dhaluin.dekeyser@pandora.be

René De Clercq en Duitsland

Winfried Dolderer

Eind 1916, in volle Eerste Wereldoorlog, vertoefde de Noord-Duitse publicist Franz Fromme enkele weken in Utrecht. Hij bracht er een bezoek aan de redactie van het heel-Nederlandse en Duitsvriendelijke maandblad 'Dietsche Stemmen' waarin hij zelf nu en dan een bijdrage in het Nederduits pleegde in een op Nederlandse leest geschoeide spelling. Op die manier was Fromme in aanraking gekomen met de Utrechtse kring rond de Nederlander Anton Johan van Vessem en de Vlaming Edgard Henri Rietjens die sinds november 1915 het tijdschrift uitgaf.

Op zekere dag rinkelde de ouderwetse bel in het huis waar Fromme logeerde en vanop de trap was het gebulder te horen van zware stampen. *Pas op*, zei Frommes gastheer, *'t is René. Een reus van een vent*, schrijft Fromme, *met een golvende zwarte baard stapte de kamer binnen, mijn hand verdween in zijn knuist.* De reus haalde een verfomfaaid papiertje uit zijn broekzak, mompelde een nieuw gedicht en begon meteen voor te lezen wat hij onderweg had neergekrabbeld: *Mijn vijand heb ik lief / omdat hij vijand is,/ indien hij mij uit laksheid hief / en haat geeft dien ik mis*[1].

Dit was het ronduit denderende begin van wat een levenslange vriendschap zou worden, althans voor René De Clercq[2] die 28 jaar eerder overleed dan de drie jaar jongere Fromme. Inderdaad was Fromme zowat het toonbeeld van een Duitser die bij De Clercq in de smaak moest vallen. Geboren en getogen in de Hanzestad Bremen, sprak hij van huis uit Nederduits. Een Nederduits schrijver was hij nochtans niet, omdat hij meestal in het Hoogduits publiceerde. Wel spreidde Fromme al heel vroeg belangstelling tentoon voor nationaliteitenkwesties, vooral in Noord- en Noordwest-Europa. Getuige daarvan opstellen van begin deze eeuw over het IJslandse en het Ierse vraagstuk[3]. Fromme was dan ook één van de weinige Duitsers die er al voor de Eerste Wereldoorlog contacten in Vlaanderen op nahielden. Op een scheepsreis naar IJsland had hij in de zomer van 1911 kennisgemaakt met Andries Mac Leod, zoon van een vooraanstaand Vlaamsgezinde. Vader Julius Mac Leod speelde een hoofdrol in de strijd voor de vernederlandsing van de toen Franstalige universiteit Gent waar hij hoogleraar was. In 1913 was Fromme twee keer op bezoek bij de familie Mac Leod in Gent. Een uiteenzetting over zijn Vlaamse indrukken verscheen in hetzelfde jaar in het tijdschrift 'Die Grenzboten'. Dit eerste opstel werd gevolgd door tal van publicaties over de Vlaamse kwestie uit de pen van Fromme tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen dit onderwerp, ten gevolge van de Duitse bezetting van België, opeens in de kijker was komen te staan in de Duitse publieke opinie. Fromme ontbolsterde zich in die periode tot gezaghebbend en vermaard Vlaanderendeskundige en tegelijk tot vinnige pleitbezorger van de vernietiging van de Belgische staat.

In zijn geschiedbeeld was België een eeuwenoud strijdperk van Romanen en Germanen waar Frankrijk in 1830 een *verfransingsmachine* zou hebben geïnstalleerd, zijnde de Belgische staat, om het Germaanse element geheel en al uit te roeien. De complete afbraak van deze machine was dus volgens Fromme het enige middel om het Vlaamse volk van de ondergang te redden.

Zijn reeds vooroorlogse belangstelling voor nationaliteitenkwesties in het algemeen en de Vlaamse zaak in het bijzonder ging gepaard met een duidelijk voorbehoud tegen de moderne samenleving dat in conservatieve Duitse kringen schering en inslag was en tegelijk in het verlengde lag van de romantische bezieling van de Vlaamse Beweging. De bedreiging van authentieke volksculturen door *volksvreemde* machten was voor de conservatieve Nederduitse regionalist Fromme een universeel verschijnsel. In Vlaanderen was het de verfransing van het openbaar leven waarvoor Fromme de Belgische staat met de vinger wees, in eigen land was het de teloorgang van de Platduitse volkstaal door, wat hij noemde, de *kapitalistische centralisatie*. In beide gevallen sloeg zijn kritiek op de nivellering van historisch gegroeide identiteiten door de internationaal gerichte moderne beschaving die voor enkeling en gemeenschap *vervreemding* en *ontworteling* betekende. Het ideaal waar deze visie aan refereerde, was uiteraard veeleer de preïndustriële samenleving van het platteland dan de eigentijdse grootstedelijke en industriële maatschappij. Echte cultuur diende volgens Fromme volks- en streekgebonden te zijn.

Deze denkwereld verschilde zeker niet zoveel van de krachtlijnen in het scheppen van René De Clercq die in zijn beginjaren als volksdichter en zanger van het plattelandsleven, naam had gemaakt. De visie op de kunst die De Clercq rond de eeuwwisseling in het tijdschrift 'Jong Vlaanderen' te berde bracht, zal met haar romantisch vitalisme in ruime mate beantwoord hebben aan denkbeelden van Fromme en gelijkgezinde Duitse tijdgenoten. *Wij schrijven voor het volk…*, aldus De Clercq, *zijn streven en strijden, zijn denken en voelen. Wij zullen niet afzakken tot het volk, maar blijven in en stijgen met het volk… Wij willen het openluchtige, het frisse, het ronde, het levensvolle, al noemt men het ook gewoon en alledaags. Zenuwen hebben we genoeg en te veel: wij vragen bloed en spieren. Laten we onszelf zijn, boers, zo ge wilt, maar fors*[4].

René De Clercq was dichter en politiek agitator, in sommige periodes het laatste meer dan het eerste. Opmerkelijk genoeg was het vooral in deze laatste hoedanigheid, als propagandist en Vlaams strijder, dat hij door belangstellende Duitse tijdgenoten werd waargenomen en gewaardeerd. De kunstenaar De Clercq bleef in Duitsland vrijwel onbekend, ook tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen tegen de achtergrond van de politieke omstandigheden, de door de Duitse bezetting van België aangewakkerde belangstelling voor Vlaanderen, ook de Vlaamse letteren voor het eerst op grote schaal ingang vonden in het Duitse publiek. Tijdens de oorlogsjaren werd hier de grondslag gelegd van een duurzame literaire belangstelling voor Vlaanderen. Daarvan profiteerde vooral Felix Timmermans die sindsdien tientallen jaren de in Duitsland meest bekende en meest gelezen Vlaamse schrijver bleef. Duitse uitgaven verschenen er ook van werk van onder meer Stijn Streuvels, Karel van de Woestijne, Cyriel Buysse, Herman Teirlinck en Ernest Claes.

Van René De Clercq werd daarentegen, tijdens deze ook voor de literaire Duits-Vlaamse betrekkingen beslissende periode, slechts een enkel werk vertaald. In 1917 verscheen een Duitse versie van de *Noodhoorn*, de bundel activistische strijdliederen die eind 1916 het licht had gezien[5]. Vertaler was Wolfgang von Unger, een letterkundig onderlegde Duitse generaal die van 1915 tot 1917 in Gent vertoefde en daar in geestdrift voor de Vlaamse zaak ontstak[6].

Het duurde bijna een kwarteeuw tot een Akense uitgeverij zich in 1941 opnieuw over De Clercq ontfermde en een bloemlezing publiceerde van gedichten in het Nederlands met Duitse vertaling. In de voorrede werd De Clercq in de verf gezet als *dichter van de Vlaamse Beweging* en strijder tegen het *Waalse wezen*[7]. Kennelijk was de politieke waardering voor De Clercq in bepaalde Duitse kringen omgekeerd evenredig aan de faam die hij hier als kunstenaar genoot. Anders gezegd: het kenmerkte de Duitse belangstelling voor De Clercq dat hij alleen werd vertaald tegen de politieke achtergrond van telkens een Duitse bezetting van België.

Das Nothorn

Von

René De Clercq

Aus dem Flämischen übertragen von
Wolfgang von Unger

Im Insel-Verlag zu Leipzig 1917

Gebet

Den Haß im Herzen tilge, Gott,
Und laß mich fromm vergessen,
Was mir an Leid ward zugemessen,
An Lästrung, Schmach und Spott -

Wo unser aller Schuld
Auf einem Reinen ruht,
Das Volk, von Wahn besessen,
Als Sühne heischt' sein Blut.

Tilg aus dem Herzen, Gott,
Den Zorn, die Ungeduld,
Der alles du ermessen,
Doch schweigst in deiner Huld.

De Clercqs Noodhoorn in vertaling door Wolfgang von Unger, etappeninspecteur van het vierde Duitse leger in Gent. (collectie Stichting René De Clercq)

De Duitsers ontdekten De Clercq dus pas tijdens de Eerste Wereldoorlog. De ontdekking van Duitsland door De Clercq gebeurde veel eerder, uiterlijk rond de eeuwwisseling aan de universiteit Gent waar de dichter Germaanse taal- en letterkunde studeerde en Duits koos als specialisatie voor de doctoraatsjaren. De Clercq was een vurig bewonderaar van de Duitse literatuur waarop hij zich ook als dichter inspireerde, meer bepaald op de Duitse romantiek, op Heinrich Heine en vooral op Johann Wolfgang Goethe[8]. Franz Fromme heeft hem ooit een hele nacht op een Amsterdamse hotelkamer over de lyriek van Goethe horen peroreren zoals – aldus Fromme – geen literatuurprofessor dat had kunnen doen. Als vluchteling tijdens de Eerste Wereldoorlog in Nederland werd De Clercq nu en dan verzocht privé-lessen te geven over Franse letterkunde. Maar, zo getuigt Fromme, hij hield het nooit bij de Franse klassieke dichters. Hij begon de les met Corneille en Racine en eindigde steevast met Shakespeare en met Goethe om zijn leerlingen aan het verstand te brengen hoe oppervlakkig en onbenullig de Franse en hoe levendig en diepgaand daarentegen de Germaanse literatuur was: *Zo keerde hij, zijn temperament volgend en zichzelf getrouw, steeds naar het Noorden terug*[9].

Met Duitsland zelf maakte De Clercq kennis in de zomer van 1906 toen hij met een reisbeurs voor leraren Duits naar de universiteit Marburg trok voor een vakantiecursus van drie weken. Hij bracht er wel niet veel van terecht, maar verkoos tijdens de lesuren door het landschap te zwerven rond het oude universiteitsstadje aan de Lahn[10]. Voor de Eerste Wereldoorlog was hij ook een tijdje bevriend met een Duitse vakgenoot, de Nederrijnse Neerlandicus Josef Holtmann, die in 1912 naar Gent kwam om een doctoraat voor te bereiden over Jan Frans Willems en de Vlaamse Beweging en die daar onder meer De Clercq tegen het lijf liep[11].

Dat hij evenwel ooit op uitnodiging van officiële instanties in Duitsland zou rondtoeren om aan de lopende band spreekbeurten te houden, dat hij aan tafel zou zitten met kopstukken van de Duitse literaire en politieke wereld, als gevierd eregast zou optreden op congressen en vergaderingen in Duitsland, dat kon de Vlaamse volksdichter De Clercq zich toen uiteraard in de verste verte nog niet inbeelden. Dat was alleen te wijten aan de tijdsomstandigheden van de Eerste Wereldoorlog waarin de Duitsers De Clercq een rol lieten spelen in hun Flamenpolitiek.

René De Clercq op bezoek in het krijgsgevangenenkamp van Göttingen (nov. 1917), 2de van rechts Piet Van Rossem sr., een woordvoerder van de zgn. Vertrauensleute in het kamp. (foto ADVN)

België, het draaipunt van de wereldoorlog was de titel van een van de talloze brochures over het zogenaamde *Belgische vraagstuk*[12] die tussen 1915 en 1918 in Duitsland verschenen. Dat was niet overdreven. Voor het Duitse keizerrijk was het in 1914 bezette België een heel aantrekkelijke oorlogsbuit. Het Duitse leger stond hier op amper 300 kilometer afstand van Parijs, de Belgische kust was voor de Duitse vloot bruikbaar als springplank naar Engeland. Voeg daarbij de economische troeven van het land, de haven van Antwerpen, de Waalse en Vlaamse steenkool, de staalnijverheid, dan wordt duidelijk dat de heerschappij over België, Duitsland een heersende positie in West-Europa zou hebben bezorgd.

In de Duitse regering alsmede in de publieke opinie won dan ook al tijdens de eerste weken van de oorlog de opvatting veld dat Duitsland het bezette land nooit meer mocht loslaten. Het hele openbare debat van de volgende oorlogsjaren over het *Belgische vraagstuk* draaide rond de vraag wat de meest geschikte manier was om een duurzame Duitse heerschappij over België te vestigen. Daarbij was het voorstel niet van de lucht het land vlakaf bij Duitsland aan te hechten; onder meer de Duitse gouverneur-generaal van België, Moritz von Bissing, was deze mening toegedaan.

Annexatie zou inderdaad de gemakkelijkste oplossing geweest zijn, maar niet noodzakelijk de meest verstandige. Zij zou immers de inlijving in het Duitse Rijk tot gevolg hebben gehad van pakweg zeven miljoen niet-Duitsers die er voor een hoogst ongewenste versterking zouden zorgen van het katholieke bevolkingsdeel en van de oppositie in de Rijksdag. De voorkeur van de Duitse regering en het merendeel van de belangstellende opinie ging daarom uit naar een andere optie: de herschepping van België tot Duitse satellietstaat die weliswaar formeel zelfstandig, maar toch in politiek, militair en economisch opzicht aan Duitsland vastgekluisterd zou zijn.

Een onrechtstreekse overheersing dus. Het lag voor de hand daar reeds tijdens de oorlog de grondslagen van te leggen. De bezetter moest pogen in het bezette land een in samenwerking met Duitsland geïnteresseerde partij te creëren. Hij had daar zoveel temeer belang bij daar het niet zeker was dat Duitsland een complete overwinning zou behalen. Na de eerste tegenslagen hield de regering in Berlijn vanaf eind 1914 rekening met de mogelijkheid van een onbesliste afloop en een vrede door vergelijk waarbij Duitsland tot toegevingen zou genoopt zijn, bijvoorbeeld tot terugtrekking van zijn leger uit België. Zoveel te nuttiger kon in zo’n geval een met Duitsland verbonden partij in België blijken die het land ook zonder rechtstreekse Duitse aanwezigheid binnen een Duitse invloedssfeer zou kunnen houden.

De maatschappelijke groep in het bezette land die in Duitse ogen het makkelijkst in aanmerking kwam als steunpilaar van een toekomstige Duitse heerschappij, was de Vlaamse Beweging. Van de flaminganten kon immers worden verondersteld dat ze het meest belang hadden bij een wijziging van het bestaande Belgisch bestel en dat ze dus misschien vatbaar waren voor samenwerking met de bezetter. Begin 1915 staken de Duitsers van wal met de Flamenpolitik, een stelselmatig beleid van Vlaamsvriendelijke maatregelen[13]. Dat bestond aanvankelijk in een stipte toepassing van de Belgische taalwetgeving en een doortastende vernederlandsing van het openbare leven. In december 1915 kondigde het Duitse bestuur dan de vervulling aan van een Vlaamse hartenwens: de vernederlandsing van de universiteit Gent, die in oktober 1916 inging. Begin 1917 splitste het België tenslotte op in twee bestuurlijk gescheiden gebieden: Vlaanderen en Wallonië.

Inderdaad slaagden de Duitsers er met hun Flamenpolitik in een gedeelte van de Vlaamse Beweging, de zogenaamde activisten, op hun hand te krijgen, al liep dat niet van een leien dakje. De eersten die zich als bondgenoten kwamen aandienen, waren in oktober 1914 de Jong-Vlamingen, een handvol jongelieden rond de Nederlandse dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis in Gent. Zij bepleitten de vernietiging van België en de oprichting van een zelfstandig koninkrijk Vlaanderen, liefst als deelstaat van het Duitse keizerrijk. In de zomer van 1915, na een half jaar Duitse Flamenpolitik en aanzienlijke propagandistische inspanningen van Duitse kant, zagen de eerste activistische kernen in Brussel en Antwerpen het licht. Maar het duurde nog tot na de bekendmaking van de op til zijnde vernederlandsing van de universiteit Gent dat in de loop van 1916 het activisme iets ruimere weerklank vond in kringen van de traditionele Vlaamse Beweging. En ook daarna nog bleven de Duitsers gedurig tussenbeide

komen om in de verschillende geledingen van de maatschappij, activistisch gedachtegoed ingang te doen vinden.

Kampbibliotheek van het krijgsgevangenenkamp van Göttingen met het portret van René De Clercq op een ereplaats. (foto ADVN)

De Duitse bemoeienissen met de Vlaamse zaak bleven niet beperkt tot het bezette gebied. Een doelgroep bij uitstek van activistische bewerking waren uiteraard de Vlamingen die tijdens de oorlog in Duitsland zelf waren terechtgekomen, de zowat 60.000 Vlaamse arbeiders in het Ruhrgebied en de duizenden Vlaamse krijgsgevangenen. Voor deze laatsten zette de Duitse overheid in het voorjaar van 1916 een speciaal propagandakamp op touw in Göttingen. Hier had zich al in de loop van 1915 een kleine activistische kern gevormd onder de krijgsgevangenen van wie de spilfiguur, Godfried Rooms, overigens een neef was van René De Clercq. In Göttingen werden vanaf 1916 Vlaamse krijgsgevangenen uit heel Duitsland bijeengebracht, hoofdzakelijk mensen met middelbare of universitaire scholing, die vatbaar werden geacht voor Duitsvriendelijk gedachtegoed. In de volgende maanden werd Göttingen herschapen in een zuiver Vlaams kamp waar de gevangenen – in maart 1917 zo'n 2300 – een voorlichtingsprogramma ondergingen in Duitsvriendelijke zin en tegelijk genoten van een indrukwekkend aanbod aan vormings- en ontspanningsactiviteiten. Van langsom meer werd Göttingen ook een pleisterplaats voor vooraanstaande activisten uit bezet België die intussen in februari 1917 een 'Raad van Vlaanderen' hadden opgericht.

In deze raad was een brede waaier van standpunten vertegenwoordigd, van de radicale Jong-Vlamingen die de vernietiging van België op het oog hadden, tot en met de zogenaamde *unionisten* die vrede wilden nemen met Vlaamse autonomie binnen een federaal België. Allemaal liepen ze min of meer in het Duitse gareel, hoopten op een Duitse overwinning en op blijvende, ook militaire, Duitse aanwezigheid in België. Want over hun populariteit maakten ze zich geen illusies. Zij beseften terdege dat de Duitse bajonetten hun enige beveiliging waren tegen de volkswoede. Vlaanderen, zo heette het dan, had ook na de oorlog nog Duitse bescherming nodig.

Flamenpolitik en activisme vonden in Duitsland ruime weerklank. Nooit tevoren en wellicht ook later niet meer trok de Vlaamse strijd in het Duitse publiek zoveel aandacht als tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen België volop in de kijker stond in het debat over de zogenaamde Duitse *oorlogsdoeleinden*. De Duitse boekenmarkt raakte overstelpt met een vloed van publicaties van min of meer deskundigen die hun licht lieten schijnen over *die Flamen im Kampf um ihre Sprache und ihr Volkstum*, *das belgische Problem* en dies meer. Dat daarbij ook de Vlaamse literatuur op grote schaal ingang vond in Duitsland, is al gezegd. En wie aan al die lectuur nog niet genoeg had, kon daarenboven zijn licht opsteken op een van de *Vlaamse avonden* die in de tweede helft van de oorlog bij de vleet plaatsvonden in tal van Duitse steden. Daar werden lichtbeelden getoond van oude Vlaamse architectuur en kunst, een of andere activist of Duitse Vlamingenvriend kwam een uiteenzetting houden over de actuele toestand van de Vlaamse Beweging, misschien was er nog een koor dat *Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief* of het *Lied der Vlaamse zonen* zong ofwel een lezing van Vlaamse lyriek, al dan niet in Duitse vertaling.

In maart 1917 zagen tegelijkertijd, maar apart van mekaar, twee Duits-Vlaamse verenigingen het licht, de ‘Gesellschaft zur Pflege der deutsch-flämischen Beziehungen’ in Düsseldorf en het ‘Deutsch-Flämische Gesellschaft’ in Berlijn. In Düsseldorf waren het vooral Duitse katholieken met een nogal cultureel getinte belangstelling voor Vlaanderen die de wacht uitmaakten, in Berlijn keiharde rechtse expansionisten. Onder druk van het bezettingsbestuur in Brussel smolten de twee verenigingen eind september 1917 samen. De nieuwe ‘Deutsch-Flämische Gesellschaft’ hield er twee zelfstandige hoofdkantoren op na in Berlijn en Düsseldorf. Vanaf november 1917 verscheen het verbondsblad ‘Vlamenland’, eerst tweemaandelijks, sinds mei 1918 om de vier weken. Er ontstonden plaatselijke afdelingen van de ‘Gesellschaft’ in ten minste dertien Duitse steden en in Vlaanderen in Antwerpen, Brussel, Gent en Kortrijk. In Hannover bestond bovendien in 1918 enkele maanden lang een zelfstandige ‘Bund der Vlamenfreunde’.

René De Clercq had in oktober 1914 toen de Duitse troepen Gent naderden, met zijn gezin de wijk genomen naar Nederland. In de eerste maanden van de oorlog deelde hij geheel en al in de algemene verontwaardiging over de lafhartige Duitse overval van augustus 1914 en de moordpartijen van de binnenrukkende Duitse troepen op onschuldige Belgische burgers. Hij spuwde zijn gal uit tegen de overweldiger in striemende verzen die blijk gaven van laaiende Belgische vaderlandsliefde en koningsgezindheid: *Duitscher, ruk met uw horden / zwijgend over den Rijn! / Broeders willen we worden / als ge weer mensch zult zijn*[14]. Maar bij dit standpunt is De Clercq niet lang gebleven. De kentering in zijn politieke houding deed zich voor in de loop van 1915 in verband met de koerswisseling van ‘De Vlaamsche Stem’, de Belgische vluchtelingenkrant in Nederland die De Clercq begin 1915 mede had opgericht. Het in geldnood verkerende blad werd in mei 1915 gedeeltelijk en drie maanden later helemaal overgekocht door een stroman van de Duitse ambassade in Den Haag, de Nederlander Frederik Carel Gerretson. Die deed uiteraard zijn invloed gelden om de redactionele lijn om te buigen in meer activistische, dus op Duitse belangen afgestemde zin. Dit leidde tot een breuk in de redactie waarbij De Clercq –

Frederik Carel Gerretson

ook onder de indruk van de vermeende onwil van de Belgische overheid om tegemoet te komen aan Vlaamse eisen – koos voor de door Gerretson opgelegde nieuwe koers van nog maar voorwaardelijke loyauteit aan de Belgische regering. Het gevolg was dat hij in oktober 1915 als leraar in Belgische overheidsdienst werd ontslagen, omdat hij zijn medewerking aan 'De Vlaamsche Stem' niet had willen stopzetten. Op 16 december 1915 trad hij tenslotte toe tot de Jong-Vlamingen, de meest radicale fractie van het activisme.

In een mum van tijd had De Clercq dus een politieke bocht genomen van 180 graden[15]. Van hartstochtelijk Belgisch patriot was hij binnen enkele maanden geëvolueerd eerst tot pleitbezorger van voorwaardelijke loyauteit aan België en uiteindelijk lid van een club onvoorwaardelijke België-haters. Men kan zich afvragen of er bij deze nogal stormachtige ontwikkeling alleen politieke overwegingen te pas kwamen, dan wel of de dichter die zijn vriend Fromme nooit anders dan als *Nederduitse stambroeder* placht aan te spreken[16], zich niet door zijn romantisch temperament had laten meeslepen. En of dat ook niet verklaart waarom hij zich – wellicht met de oprechtste bedoelingen – voor de Duitse propagandakar liet spannen, toen hij in juni 1917 uit Nederland naar Vlaanderen terugkeerde.

Het bezettingsbestuur in Brussel stuurde in de tweede helft van de oorlog met enige regelmaat vooraanstaande activisten op rondreis naar Duitsland om er het thuisfront te bewerken. Zij voerden daar het woord op *Vlaamse avonden*, spraken de Vlaamse krijgsgevangenen toe in het propagandakamp in Göttingen, maar werden ook ingezet als voorlichters van politici en rijksdagsleden in Berlijn van wie in Brussel bekend was dat ze de Flamenpolitik niet in het hart droegen. Voor de opvang van de Vlaamse bezoekers zorgde in Duitsland veelal het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft'.

Voor de Duitse oorlogspropaganda was het uiteraard graag meegenomen in Duitsland afgevaardigden ten tonele te kunnen voeren van een door de Duitse oorlogsinspanning *bevrijd broedervolk* en zodoende oprispingen van oorlogsmoeheid in eigen land tegen te gaan. Niet in het laatst meenden de Duitsers daarmee de geallieerden een hak te kunnen zetten die in hun oorlogspropaganda immers *het recht van de kleine volkeren* in hun vaandel hadden geschreven. De afgezanten van het *onderdrukte Vlaamse volk* waren de kroongetuigen dat ook Duitsland zich het lot van kleine naties genegen liet.

René De Clercq vertrok voor het eerst half november 1917, vergezeld van Edgard Rietjens, voor een propagandareis van drie weken naar Duitsland, die begon met een bezoek aan Göttingen van 17 tot 22 november. Op 24 november hield de dichter in Berlijn een spreekbeurt in het gebouw van de Pruisische Landdag, gevolgd door een plechtig avondeten dat de 'Bond van Duitse geleerden en kunstenaars' had georganiseerd. Hier zat zowat het kruim aan tafel van het culturele en wetenschappelijke leven van de Duitse hoofdstad. De germanist Gustav Roethe hield een uiteenzetting over de Vlaamse literatuur en het werk van De Clercq, de econoom Hermann Schumacher die zelf een oorlogspublicatie over België op zijn naam had staan, had het over de geschiedenis van het Vlaamse volk en de nefaste economische weerslag van de Franse invloed in Vlaanderen; de voorzitter van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft', Franz von Reichenau, sprak een groetwoord uit namens zijn vereniging. De Clercq hield een ontroerende dankrede waarin hij betoogde dat de *vriendschappelijke gevoelens en het warme begrip* die hem in Duitsland te beurt waren gevallen, in Vlaanderen ten zeerste op prijs zouden worden gesteld[17]. *Zaterdag heb ik in Berlijn den grootsten bijval bekomen*, meldde hij enkele dagen later trots naar huis. *Daar waren Gerhart Hauptmann…, Max Dessau enz.enz. Puik*[18].

De volgende twee dagen, 25 en 26 november, vertoefden De Clercq en Rietjens in Hamburg. Op 28 november hield de dichter een spreekbeurt op een *Vlaamse avond* in Bremen die tegelijk de stichtingsvergadering was van een plaatselijke afdeling van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft'. Dan reisde het gezelschap door naar Münster waar De Clercq tussen 29 november en 1 december op drie avonden achtereenvolgens het woord voerde. Naar eigen schatting had hij alleen al bij de eerste van deze drie toespraken zowat duizend toehoorders. *De reis… verloopt prachtig*, schreef de dichter opgetogen vanuit Münster. *Er wordt me hier de grootste eer en vriendelijkheid bewezen*[19].

Vlaams secretariaat in het krijgsgevangenenkamp van Göttingen,
2de van links staand is Godfried Rooms. (foto ADVN)

Op 2 december trad De Clercq op in Düsseldorf waar de Westduitse hoofdzetel was gevestigd van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft'. Hij besloot zijn Duitsland-rondreis in Keulen waar hij op 5 december in de Gürzenich, de grote middeleeuwse feestzaal van de stad, de plaatselijke afdeling toesprak van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft'.

Het zesdaagse verblijf van De Clercq en Rietjens in het krijgsgevangenenkamp van Göttingen was een opeenvolging van geestdriftige toespraken, toneelopvoeringen, concerten en voordrachten van de dichter uit eigen werk. De Vlaamse bezoekers kregen blijkens een verslag dat bewaard is in het gemeentearchief van de stad[20], een indrukwekkende rist culturele en ontspanningsactiviteiten te zien. De Clercq zelf sprak de krijgsgevangenen voor het eerst toe op 18 november 's namiddags in een grote vergadering in de *bioscoopbarak* van het kamp waar hij verwelkomd werd door zijn neef Godfried Rooms, voorzitter van het Vlaams kampcomité. In zijn urenlange spreekbeurt deed de dichter in wezen het verhaal van zijn politieke lotgevallen tijdens de oorlog, dus zijn evolutie naar het activisme, en zette de volgens hem voorspoedige ontwikkeling in de verf van de Vlaamse Beweging onder Duits bestuur. *De ontvangst was hartelijk, roerend, geestdriftig* schreef hij dezelfde avond naar huis. *De mannen zijn vol moed en liefde voor Vlaanderen… Het was een echt feest*[21].

Tussen het drukke programma in het kamp vonden de twee bezoekers toch nog de tijd om op 20 november een uitstapje te maken naar het nabije Kassel. Ze werden er officieel door het stadsbestuur onthaald, kregen een rondleiding in de kunstgalerij en keerden pas de volgende ochtend naar het kamp terug. Op 22 november stond een wandeling door Göttingen met vooral een uitvoerige bezichtiging van de universiteitsbibliotheek op hun programma. 's Avonds hield De Clercq, nadat hij plechtig in het kamp was uitgewuifd, nog een spreek-

beurt voor de Göttingse afdeling van de ‘Unabhängiger Ausschuss für einen deutschen Frieden’, organisatie van rechtse Duitse oorlogsstokers en annexionisten.

Enkele uittreksels uit de brieven die René De Clercq naar België schreef, tijdens zijn driewekelijkse verblijf in Duitsland.

18 november 1917
…Na een tamelijk vermoeiende doch voorspoedige reis zijn we hier aangekomen.
De ontvangst was hartelijk, roerend, geestdriftig. De mannen zijn vol moed en liefde voor Vlaanderen. Een paar uur heb ik gesproken. Ik hoop tot hun hart.

Bremen 27 november 1917
… Zaterdag heb ik in Berlijn den grootsen bijval bekomen.

Bremen 29 november 1917
…Gisteren, Woensdag hadden we in Bremen een prachtig concert, waar ik de rede heb gehouden. Heden vertrekken we naar Münster waar ik drie avonden achtereenvolgens optreed.

Münster in Westfalen 30 november 1917
…Gisteren sprak ik hier voor duizend mensen; heden en morgen moet ik het opnieuw doen.
Van hier reis ik naar Düsseldorf, vervolgens naar Keulen.

De dichter vertrok uit Duitsland met de belofte eind januari 1918 terug te komen om spreekbeurten te houden in de Hanzesteden Bremen, Hamburg en Lübeck[22]. Maar daar is blijkbaar niets van in huis gekomen. Wel stuurden de bezettingsautoriteiten in Brussel hem reeds tien dagen na zijn terugkeer nog eens voor politieke besprekingen naar Berlijn. Hij vertrok op 15 december naar de Duitse hoofdstad[23] en was op 22 december terug in Brussel waar hij deelnam aan de uitroeping van de Vlaamse onafhankelijkheid door de ‘Raad van Vlaanderen’[24]. Op deze reis werd De Clercq vergezeld van de activistische jurist en ambtenaar Robert van Roy, sinds november 1916 afdelingshoofd in het Vlaamse ministerie van Kunsten en Wetenschappen, die in tegenstelling tot de dichter niet de vernietiging, maar een federale omvorming van België bepleitte[25]. De twee bezoekers werden in Berlijn namens de Duitse regering onthaald door Franz Fromme en door Herbert Martens, een van Antwerpen afkomstige Duitser die toen samen met Fromme werkte op de persafdeling van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Tijdens hun verblijf in de Duitse hoofdstad ontmoetten De Clercq en van Roy een selecte club van professoren, hoge militairen en rijksdagsleden, onder wie Gustav Stresemann, latere kanselier en minister van Buitenlandse Zaken van de Weimar-republiek. Zij werden samen met Fromme en Martens ook ontvangen door de schoonbroer van de Keizer, hertog Ernst Günter van Sleeswijk-Holstein. Maar die, zo schrijft Fromme, had meer belangstelling voor anecdotes over het Belgische koningshuis dan voor de Vlaamse zaak[26]. Voor De Clercq alleen was in Berlijn nog een speciale klus weggelegd. Hij had de opdracht kopstukken van de SPD in activistische zin voor te lichten over de toekomst van Vlaanderen. De sociaal-democraten waren in meerderheid tegen de Flamenpolitik gekant, omdat ze in de Duitse inmenging in België een hinderpaal zagen voor een spoedige vrede. De geschikte man om hen om te praten, was volgens het bezettingsbestuur in Brussel De Clercq die in zijn vroege Gentse jaren begin deze eeuw zelf nog socialistische sympathieën had gekoesterd. In zijn gesprekken vooral met SPD-rijksdagslid Gustav Bauer die na de oorlog van juni 1919 tot maart 1920 kanselier zou worden van de Weimar-republiek, zette De Clercq het sociale aspect in de verf van de

Vlaamse strijd. De Vlamingen, zo betoogde hij, waren de *proletariërs* van de Belgische staat[27]. Hij beklemtoonde ook dat Vlaanderen na de oorlog nog door Duitsland zou moeten beschermd worden. Dit argument kennen we al: het kwam feitelijk neer op een pleidooi voor blijvende Duitse bezetting van België[28]. Veel indruk op De Clercqs sociaal-democratische gesprekspartners maakte het allemaal niet.

Op de terugreis naar Brussel stapte de dichter in Aken af waar hij een toespraak hield bij de oprichting van een plaatselijke afdeling van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft'[29]. Dat was op 21 december 1917[30]. Ook bij de stichting van een Brusselse afdeling van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft' op 14 februari 1918 liet De Clercq zich niet onbetuigd. Hij droeg op de plechtige bijeenkomst *vaderlandse en huiselijke liederen* voor en werd verkozen tot lid van het bestuur[31], zo herinnerde zich later de filoloog Antoon Jacob, zijn ex-collega in de redactie van 'De Vlaamsche Stem' in 1915. Op 5 maart 1918 was De Clercq weer in Duitsland waar hij de plaatselijke afdeling van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft' in Bonn toesprak.

René De Clercq en August Borms door tegenstanders afgebeeld in Duits uniform.

Op 12 mei 1918 zette het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft' een grootse manifestatie op touw in de Keulse Gürzenich om de toen al herkenbare neiging van de regering, de activisten in ruil voor een vrede door vergelijk te laten vallen, tegen te gaan. Als Vlaamse vertegenwoordigers traden de activistische leider August Borms en eens te meer René De Clercq op. Borms beklemtoonde in zijn toespraak tot de zowat duizend aanwezigen dat Duitsland uit strategisch eigenbelang met het oog op een volgende oorlog de *Vlaamse macht in België* moest blijven steunen – opnieuw dus de uitnodiging om militair aanwezig te blijven. Duitsers en Vlamingen hadden elkaar volgens Borms nodig omdat de *Vlaamse strijd ook voor een algemeen Germaans doel* werd gevoerd. De macht en de beschikking over de natuurlijke rijkdommen in Vlaanderen moesten in handen komen van de activisten die ze nooit tegen Duitsland zouden gebruiken. Tenslotte sprak Borms de hoop uit op aanhechting van de Frans-Vlaamse Westhoek bij Vlaanderen. De Clercq luisterde de vergadering op met de voordracht van eigen gedichten. De aanwezigen keurden een telegram goed aan de rijkskanselier waarin ze de regering op het hart drukten de activisten niet op te offeren aan een vrede door vergelijk. Zij opperden de hoop dat de *vruchten van de wereldoorlog niet verloren gaan opdat België ophoude een bolwerk van onze vijanden te zijn en het Rijk het Vlaamse volk de beloften van uw voorgangers gestand doet: de vervulling van zijn nationale verzuchtingen*[32].

Voor de laatste keer tijdens de oorlog ging De Clercq nog enkele weken voor de Duitse ineenstorting, op propagandareis bij de oosterburen. Op 12 oktober 1918 hield hij een spreekbeurt in het stadje Wezel aan de Nederrijn. Gepland was toen ook een optreden in het nabije Duisburg waar eveneens een heel bedrijvige afdeling bestond van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft'. Maar we weten niet zeker of daar nog iets van in huis gekomen is[33]. De balans van De Clercqs propaganda-inspanningen was hoe dan ook indrukwekkend. In minder dan een jaar tijd tussen november 1917 en oktober 1918 vertoefde de dichter ten minste vijf keer in Duitsland waar hij ten minste 14 spreekbeurten hield in tien verschillende steden.

Op zijn Duits publiek moet hij daarbij ingewerkt hebben als het toonbeeld van wat men zich daar sinds Pieter Brueghel onder een Vlaming voorstelde: een jolige, wat boerse levensgenieter, wars van sociale conventies, met een uitbundig temperament en een ontembare drift tot rijkelijke drankconsumptie. Vooral dit laatste baarde de dichter in de deftige burgerkringen waar hij in Duitsland mee te maken had, soms enige bevreemding. Bijvoorbeeld in Bremen: toen hij daar op 28 november 1917 in de stichtingsvergadering van de plaatselijke afdeling van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft' het spreekgestoelte beklom, verkeerde De Clercq blijkbaar al in zwaar beschonken toestand. Dat valt op te maken uit een brief die de organisator van de plechtige gebeurtenis, notaris Hermann Eggers, ruim een week later naar een andere Duitse *Vlamingenvriend* stuurde. Hij zou De Clercq graag nog eens eind januari voor een voordracht naar Bremen uitnodigen, schreef Eggers, en voegde eraan toe: *Ik denk dat hij bij de spreekbeurt zelf dan nuchterder zal zijn. Hij kan zich voor mij graag achteraf bezatten*[34].

Tijdens het bezoek dat hij in december 1917 samen met Robert van Roy aan Berlijn bracht, bezichtigde De Clercq een hele voormiddag alleen de kunstgalerij op de Museumsinsel. Voor de middag hadden Fromme en Martens met hem afgesproken in een nabije wijnkroeg. Daar aten ze en nuttigden samen een fles wijn, dan moesten de twee Duitsers terug naar hun werk op het ministerie van Buitenlandse Zaken. Toen ze 's avonds terugkwamen vonden ze De Clercq nog steeds aan dezelfde tafel. *Vijf lege flessen*, schrijft Fromme, *stonden voor hem, vast en onwrikbaar. Minder vast stond René*. Het kostte Fromme en Martens enige moeite om De Clercq naar zijn volgende afspraak te versassen, een Vlaams-Nederduitse bijeenkomst. Daar begon de dichter ruzie te maken met van Roy en woeste beledigingen uit te flappen tegen de eveneens aanwezige Duitse minister van Oorlog en de – niet aanwezige – Duitse keizer. Rond middernacht moest Fromme de nog steeds tierende De Clercq en zijn reisgezel van Roy begeleiden naar hun hotel. Temidden van het Tiergarten-park barstte De Clercq uit in een woeste bui tegen van Roy: *Ik ben Rubens! Ik ben Rembrandt! Ik ben Christus! Ik ben God! En wat ben jij? Een verrader! Kom, we willen vechten.* En hij sprong in het struikgewas om een boom uit te rukken. Toen dat na herhaalde pogingen niet lukte, zo schrijft Fromme, kwam de geweldenaar eindelijk tot bedaren en liet zich tenslotte gedwee als een lam naar huis brengen[35].

Een tegenvaller voor de joviale volksdichter was ook het avondeten bij de oerdegelijke en stroeve 'Bond van Duitse geleerden en kunstenaars' tijdens zijn eerste bezoek aan Berlijn op 24 november 1917. Als eregast mocht De Clercq aan tafel zitten naast de vermaarde Gerhart Hauptmann. Maar het boegbeeld van de toenmalige Duitse dichtkunst toonde zich die avond niet erg spraakzaam. Toen na een uur of twee het officiële gedeelte van de bijeenkomst was afgerond, merkte Fromme opeens hoe iemand hem van achteren een schop gaf. *Kom Franske,* fluisterde De Clercq, *die Gerhart Hauptmann is 'nen stommen ezel. Kom, we gaan fuiven*[36].

Na de Duitse nederlaag in november 1918 deemsterde de grootscheepse publieke belangstelling voor de Vlaamse zaak in Duitsland vlug weg. Nochtans waren Flamenpolitik en activisme niet spoorloos overgewaaid. De Duitse inmenging had in de Vlaamse Beweging het ontstaan in de hand gewerkt van een nationalistische vleugel die Duitsland als mogelijke bondgenoot bleef beschouwen in de strijd tegen België. Aan Duitse kant was door de oorlogsgebeurtenissen de aandacht in nationalistische kringen op de Vlaamse kwestie gevestigd. De belangstelling voor de Vlaamse Beweging gold hier voor een politieke kracht die zich schrap zette tegen het door het verdrag van Versailles gevestigde Franse overwicht in Europa. De Vlamingen waren in Duitse ogen de enige hinderpaal die een Franse machtsuitbreiding over de Rijnmonding in de weg stond[37].

Spotprent met verslagen activistische kopstukken.

De kampioenen van de Duits-Vlaamse verbroedering tijdens de oorlog, mensen als Fromme en Martens, hadden de Vlamingen uiteraard niet helemaal uit het oog verloren. Er was in Duitsland ook een kleine groep activistische ballingen neergestreken die eveneens ijverden voor verdere samenwerking. Toch duurde het nog tot halverwege de jaren twintig, toen de Weimar-republiek na een woelige beginperiode enigszins was gestabiliseerd en een eerste naoorlogse dooi in Europa de hervatting van buitenlandse relaties vanuit Duitsland vergemakkelijkte, dat de banden weer nauwer werden aangehaald. De nieuwe toenadering ging ondermeer uit van de nationalistische studentenbeweging, met name de rechtse ‘Verein Deutscher Studenten’ (VDSt) die contacten legde met het ‘Dietsch Studentenverbond’ in Leuvense en Gentse studentenkringen. Op congressen van de Duitse studentenvereniging waaronder de jaarlijkse vormingsweekeinden van de Westduitse afdeling op de Freusburg, een burcht boven het riviertje Sieg zowat 50 kilometer ten oosten van Bonn, waren regelmatig Vlaamse gasten aanwezig. Duitse Vlamingenvrienden uit de oorlog en uitgeweken activisten waren in 1927 ook betrokken bij de oprichting van de ‘Deutsch-Niederländische Vereinigung’, een initiatief van de Keulse advocaat Franz Schönberg. Niet in het minst was er in de jaren twintig weer een intense belangstelling voor de Vlaamse zaak in de kringen van de Nederduitse beweging.

Deze beweging, meer bepaald een netwerk van heemkundige verenigingen, toneelgroepen en literaire genootschappen die zich allemaal inspanden voor behoud en herwaardering van de Platduitse streektaal in Noord-Duitsland, kon toen al op een geschiedenis van ruim een halve eeuw bogen en was net aan een opmerkelijke opbloei toe. Met name de in 1904 gestichte Nederduitse cultuurvereniging ‘Quickborn’ in Hamburg, kende na de oorlog massale toeloop. Behoudsgezindheid en afkeer voor de moderne samenleving was al wat de klok sloeg in het Nederduits regionalisme. Bloed- en bodemretoriek was niet uit de lucht. De strijders voor *nedderdütsch spraak und art* waren door de band vurige Duitse nationalisten[38].

De opvallende gelijkenis van de volkstaal in Noord-Duitsland en Vlaanderen had in de late 19de eeuw aan weerszijden reeds de verbeelding geprikkeld van enkelingen. Op grotere schaal kwamen Nederduits-Vlaamse contacten, gestuwd door het besef van de taalverbondenheid, evenwel pas tijdens de Eerste Wereldoorlog tot stand. Daaruit sproot aan Nederduitse kant een blijvende belangstelling voort, aangewakkerd door uitgeweken Vlaamse activisten. Drie Vlaamse studenten uit Göttingen, Godfried Rooms, Leo Delfos en Frans Naudts, namen in september 1919 als *adviseurs* deel aan het eerste Nederduitse spellingscongres in Lübeck. In Nederduitse periodieken van de tussenoorlogse periode kwam Vlaanderen om de haverklap aan bod als de *uiterste Germaanse voorpost in het Westen*.

Eén van de spilfiguren in het tussenoorlogse Platduitse wereldje was De Clercqs oude boezemvriend Franz Fromme. Hij stak in 1927 in Berlijn van wal met een ‘Nederduits-Vlaamse werkgemeenschap’, samen met Herbert Martens en Godfried Rooms die, na het einde van zijn krijgsgevangenschap, als activistische balling in Duitsland was gebleven. Fromme, de strijdmakker uit de oorlog en Rooms, de neef van de dichter: het was niet voor niets langs deze Nederduitse kring om dat René De Clercq voor het eerst na de oorlog opnieuw in aanraking kwam met Duitsland. De gelegenheid daartoe boden de *Nederduits-Vlaamse dagen* die op 26 en 27 februari 1927 in Lübeck werden gehouden.

De brief van 6 februari waarmee Herbert Martens, de in Nederlandse ballingschap vertoevende dichter op die bijeenkomst uitnodigde, is bewaard in het archief van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken. *Het is weldra tien jaar geleden dat we mekaar de hand hebben gereikt*, schreef Martens. *Nu ligt de weg voor gezamenlijke werking weer open. Ik ben bereid mijn Duits-Vlaamse werkzaamheid te hervatten*[39]. Zo’n reis naar het buitenland was voor De Clercq toen niet vanzelfsprekend. Als veroordeeld activist was hij zijn Belgisch paspoort kwijt, maar als Belgisch burger kreeg hij van de Nederlandse overheid geen vreemdelingenpaspoort. De enige uitkomst was dat de Duitse autoriteiten hem een tijdelijke identiteitskaart

Bij doorloopend verblijf moet de vreemdeling, die in het bezit van een pasvisum dient te zijn, veertien dagen vóór het eindigen van dit visum, zich met zijn paspoort vervoegen aan het **Hoofdbureau van Politie**, O.Z. Achterburgwal 185, onder overlegging van een **bewijs**, afgegeven door de(n) werkgever(geefster), waaruit blijkt dat hij (zij) aldaar in betrekking is.

Van elke adresverandering moet onmiddellijk aan het **Hoofdbureau van Politie**, O.Z. Achterburgwal 185 en aan het **Bevolkingsregister**, Singel 453, worden kennisgegeven.

Bij verandering van betrekking moet een bewijs van de(n) nieuwe(n) werkgever(geefster) worden overgelegd waarop tevens het overeengekomen loon dient te worden vermeld.

Tegelijkertijd moeten **steeds pas en legitimatiebewijs** worden vertoond.

Het bureau Vreemdelingendienst is op werkdagen geopend van 9—12 uur v.m. en van 1—3 uur n.m.

Het is in het belang van de(n) vreemdeling(e), dat hij (zij) dit bewijs steeds bij zich draagt.

Archief en Museum voor het Vl. Cultuurleven 114891/53

Politie te Amsterdam.

Legitimatiebewijs - Legitimationsschein
Certificat de Légitimation - Certificate of Legitimation

Deel No. 3465

SIGNALEMENT.
Lengte 1.80 M
Voorhoofd
Haar
Wenkbr.
Oogen
Neus
Mond
Kin
Baard
Aangezicht
Kleur
Bijzondere teekenen:

Handteekening van de(n) houder(ster), René De Clercq

Aan het Hoofdbureau van Politie te Amsterdam ingeschreven:
de Clercq
René Désiré
geb. te Deerlijk
den 14.11.1877
nationaliteit Belgisch
van beroep letterkundige
komende van
hier verblijfhoudende

Amsterdam, 12 DEC. 1927

Identiteitsbewijs door de Amsterdamse politie uitgereikt aan René De Clercq voor diens Duitslandreis van 1928. (AMVC)

uitreikten. De regering in Berlijn die geen boodschap had aan een vertroebeling van de relaties met het officiële België, stemde daar schoorvoetend mee in op voorwaarde dat De Clercq in Duitsland *op geen manier in het publiek naar voren kwam* en zich onthield van *politieke propaganda* of contacten met de pers[40].

De dichter en zijn gastheren lapten die verbintenis uiteraard aan hun laarzen. De Clercq hield zich geenszins op de achtergrond tijdens de tweedaagse bijeenkomst van Vlaams-nationalisten uit België, uitgeweken oud-activisten en vooraanstaande Nederduitsers. Het hoogtepunt was op 27 februari een manifestatie in de stadsschouwburg waar Rooms en René De Clercq spreekbeurten hielden en een Nederduitse toneelgroep een stuk opvoerde van Herbert Martens in Platduitse vertaling: ‘De meister vun Flandern’ was een drama over het leven van August Borms, de activistische leider die sinds het einde van de oorlog in België achter de tralies zat. Naar aanleiding van de bijeenkomst verscheen een speciaal nummer van het heemkundig tijdschrift ‘Lübeckische Blätter’ met onder meer een bijdrage van Rooms over *René De Clercq als zanger en ziener*[41].

Van Lübeck reisde De Clercq door naar Berlijn waar de ‘Bond van Duitse geleerden en kunstenaars’ voor hem, zoals bijna tien jaar eerder, opnieuw een etentje organiseerde. Onder de genodigden, schreef Fromme later, was menigeen die de dichter al in 1917 in Berlijn had ontmoet. Maar er waren ook heel wat nieuwe gezichten, *onder wie ook mannen die sinds 1933* - dus sedert de machtsoverdracht aan de nationaal-socialisten – *een vooraanstaande rol hebben gespeeld en nog spelen*. De Clercq hield een literair getinte voordracht. Hij was grijs geworden, aldus Fromme, maar zijn *oude vurige strijdlust* was ongebroken[42]. De volgende avond was de dichter op bezoek bij Frommes ‘Nederduits-Vlaamse werkgemeenschap’ waar de Duitse echtgenote van Godfried Rooms enkele van zijn liederen voordroeg.

Op Santa Rooms deed Fromme in het vervolg nog herhaaldelijk een beroep om het werk van De Clercq in Nederduitse kringen bekend te maken. Op radio Hamburg verzorgde hij een reeks Platduitse uitzendingen over Vlaamse cultuur en letteren waar telkens ook liederen van De Clercq van pas kwamen. Later gingen Fromme en Santa Rooms rondtoeren in Noord-Duitsland en traden samen op voor Platduitse verenigingen. De avond, zo beschreef Fromme de afloop van deze cultuurevenementen later, begon meestal met eenvoudige Vlaamse gedichten die voor Platduitsers gemakkelijk verstaanbaar waren. Dan zong Santa Rooms liederen van De Clercq en hield Fromme een uiteenzetting over het lot van de achter Belgische tralies opgesloten Borms. Bijzonder intense herinneringen had Fromme overgehouden aan een optreden in een onooglijk dorp in de buurt van Bremen op 26 november 1928. De zaal van de enige dorpskroeg zat afgeladen vol. Van heinde en verre waren mensen ondanks de gutsende regen samengestroomd. De liederen van De Clercq, gezongen door Santa Rooms, sorteerden een overweldigend effect: *Een oud moedertje begon te snikken. En de innerlijke beroering van de harten hield de hele avond aan… Zo spreekt de Vlaamse taal tot de Nederduitse ziel waar zij nog onvervalst is*[43].

De Clercq zelf was amper drie maanden na zijn optreden op de Nederduits-Vlaamse dagen in Lübeck weer in Duitsland. Eind mei 1927 nam hij, naast Felix Timmermans en eens te meer een hele resem oud-activisten, deel aan de zogenaamde ‘Nederlandse week’ in Bad Godesberg waar de Keulse advocaat Schönberg zijn ‘Deutsch-Niederländische Vereinigung’ boven de doopvont hield. Op het programma stond onder meer de Duitstalige première van het stuk *de heilige drie koningen* van Timmermans[44]. Onder de aanwezige Vlaamse oud-activisten waren enkelen die zich na de oorlog voorgoed als ballingen in Duitsland hadden gevestigd: Raf Verhulst, publicist en lector Nederlands aan de universiteit van Göttingen,

Frans Naudts, tijdens de oorlog student aan de door het Duitse bestuur vernederlandste universiteit Gent en de Göttingse ex-krijgsgevangene en neerlandicus Marcel Romeo Breyne. Deze laatste beschreef enkele jaren later het optreden van De Clercq in Bad Godesberg: de *reuzengestalte van de Vlaamse dichter met de golvende Wodansbaard, de oer-Germaan* die boven de aanwezigen uittorende als een *verschijning uit de tijd van de heldensaga*[45]. De Clercq kwam tijdens de bijeenkomst herhaaldelijk aan het woord. Op het feestmaal dat het stadsbestuur van Bad Godesberg de deelnemers aanbood, sprak hij de dankrede uit. Bovendien hield hij op 30 mei 's avonds voor een kring van genodigden in het Rheinhotel Dreesen een lezing over het oude Vlaamse volkslied, gevolgd door een gezellig onderonsje van een vijftigtal Duitse en Vlaamse letterkundigen.

De 'Deutsch-Niederländische Vereinigung' waarvan hij in Bad Godesberg de oprichting had meegemaakt, haalde de dichter opnieuw in de winter van 1928 naar het Rijnland. Hij hield twee spreekbeurten op 8 en 10 december voor de afdelingen in Keulen en Bonn. Op 9 december was hij aanwezig op het jaarlijkse vormingsweekeinde van de 'Verein Deutscher Studenten' op de Freusburg bij Siegen[46].

Deze reis was blijkbaar het laatste verblijf van De Clercq in Duitsland. Vergeten was hij hier evenwel ook na zijn dood in juni 1932 niet. Op de lijst van ondertekenaars van een oproep in het tijdschrift 'De Dietsche Gedachte' om op zijn graf in Lage Vuursche een monument op te richten, prijken de namen van vier activistische ballingen in Duitsland: Leo Delfos uit Göttingen, Leo Meert uit Keulen, Raf Verhulst uit Aken en Albert Vlamynck uit Kiel[47]. En het was ook in Duitsland dat De Clercq haast vier jaar na zijn overlijden nog een grote eer te beurt viel. Samen met zijn West-Vlaamse streekgenoten, Cyriel Verschaeve en Stijn Streuvels, kreeg hij op 5 februari 1936 de 'Rembrandtprijs' van de Hamburgse stichting FVS. Zijn dochter Marva[48] nam de onderscheiding in ontvangst.

De prijsuitreiking in de universiteitsaula van de Hanzestad was feitelijk een uitvloeisel van de Nederduitse belangstelling voor de Nederlanden. De stichting FVS was in 1931 opgericht door de schatrijke Hamburgse graanhandelaar Alfred Toepfer, een man die in de tussenoorlogse periode merkwaardige politiek-ideologische kronkelpaden bewandelde[49]. In zijn jeugd was de in 1894 geboren Toepfer onder de bekoring geraakt van de Nederduitse ideoloog Julius Langbehn, auteur van het in 1890 verschenen boek 'Rembrandt als Erzieher' dat zowat de bijbel was van het Nederduitsdom. Langbehn fulmineerde daarin tegen de *materialistische* moderne beschaving en bepleitte de oprichting op rassenkundige grondslag van een Nederduits gemenebest van Duinkerke tot het Balticum. In het voetspoor van Langbehn ijverde Toepfer voor culturele toenadering tussen Noord-Duitsland, Nederland en Vlaanderen. Zijn landgoed in de Lüneburger Heide, Hof Thansen, werd in de jaren dertig een pleisterplaats voor ontmoetingen van Vlamingen, Nederlanders en Nederduitsers. De door zijn stichting uitgeloofde Rembrandtprijs was bedoeld als onderscheiding voor culturele prestaties van bewoners van het oude Hanzegebied dat behalve Noord-Duitsland ook de Nederlanden omvatte.

Onder de drie gelauwerden van 1936 had alleen Stijn Streuvels nauwelijks blijk gegeven van politieke affiniteit met Duitse belangen in België. Verschaeve zou in de Tweede Wereldoorlog naam maken als heraut van een Groot-Germaans rijk van nationaal–socialistisch allooi. En De Clercq was in belangstellende Duitse kringen hoofdzakelijk befaamd om de politieke rol die hij als activist had gespeeld. De stichter van de prijs, Toepfer, was weliswaar geen nazi, maar wel een rechtse Duitse nationalist.

De hanzische Universiteit te hamburg

kent toe,

op voorstel van de hiertoe aangewezen Commissie, den

Rembrandt-Prijs voor Nederduitsche Letterkunde en Kunst

voor 1935 en 1936, voor gelijke deelen aan het werk van het Driemanschap van West-vlaamsche dichters, wier dichterlijke arbeid den opgang van het Vlaamsche Volk in den aanvang der twintigste eeuw bevorderd en begeleid heeft:

Cyriel Verschaeve,

den dichter van de Noordzee; den mysticus en godsdienstigen dramaturg; den uitlegger van geest en zin der Vlaamsche geschiedenis en kunst; den bewonderaar en inleider der Duitsche muziek; den ziener, die aan het Nederduitsche taalgebied een gemeenschappelijk ideaal verkondigde; den opvoeder, die zijn Volk vormde.

Der Rektor der hansischen Universität

den korten tijd geleden verscheiden

René de Clercq,

den meester van het woord en van het rhythme, wiens lied op aller lippen is; den dichter van het Vlaamsche gezin, van de Vlaamsche levensvreugd, van den Vlaamschen arbeid en van den Vlaamschen strijd; den koenen heraut in den kamp –

Stijn Streuvels,

den epischen dichter, die met een even sterk beeldend vermogen zoowel de oerkrachten der natuur als de teerste roerselen der kinderziel vorm weet te geven; den schilder, die met zijn woord het Vlaamsche boerenleven in zijn verbondenheid aan den Vlaamschen grond weergaf en daarmede getuigde van de nog ongebroken kracht van het Vlaamsche Volk –

Oorkonde van de 'Rembrandtprijs'in 1936. (collectie Stichting René De Clercq)

In elk geval was de prestigieuze plechtigheid in de Hamburgse universiteit in het toenmalige Duitsland amper denkbaar geweest, had ze niet gepast in het cultuurbeleid van het Derde Rijk. Hier spreidden officiële kringen in deze jaren opnieuw een intense belangstelling tentoon voor de Vlaamse kwestie. Zo onderstreepte het postume eerbetoon in Hamburg als het ware nog eens het feit dat de Vlaamse Beweging in het algemeen en René De Clercq in het bijzonder in de eerste helft van de twintigste eeuw in Duitsland voornamelijk ter rechterzijde de aandacht trokken. In de Eerste Wereldoorlog ging de belangstelling uit van de expansionisten die een Duitse machtsuitbreiding over België bepleitten, daarna van kringen van gefrustreerde Duitse nationalisten die met het verdrag van Versailles ook de democratie van de Weimar-republiek verfoeiden. Kenschetsend is dat De Clercq door belangstellende Duitse tijdgenoten steevast werd beschreven in eenzelfde rassenkundig getinte terminologie die in rechtse kringen schering en inslag was: de rasechte Vlaming, de Germaan bij uitstek wiens Belgisch-patriottische lyriek uit de eerste oorlogsmaanden volgens Fromme een uiting was van *Germaanse toewijding en mannentrouw aan de vorst*[50] – De Clercq, in de grond eigenlijk een Duitser.

Zijn vriend Fromme verwoordde deze visie in 1942 als volgt in een boek dat verscheen in een Duitse uitgeverij in het bezette Brussel: *Van alle Vlaamse dichters van de voorbije generatie staat René De Clercq het dichtst bij de Duitsers, naar zijn aanleg en naar zijn wording. Niemand heeft zijn geestelijk voedsel zodanig aan de Duitse dichtkunst ontleend als hij, niemand zo hartstochtelijk partij gekozen voor het Duitse wezen*[51].

VOETNOTEN

[1] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, Brussel, 1942, p. 19

[2] René DE CLERCQ, geboren in Deerlijk op 14 november 1877, schreef romantische geïnspireerde volkse lyriek, epische versverhalen, Vlaamse strijdgedichten, in zijn laatste dichtperiode ook dichtwerken over bijbelse onderwerpen. Na zijn promotie tot doctor in de Germaanse filologie was De Clercq leraar in Nijvel, Oostende, tenslotte vanaf 1907 in Gent. In politiek opzicht leunde hij in die tijd aan bij het socialisme. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was De Clercq als vluchteling in Nederland betrokken bij de oprichting van de Vlaamse ballingenkrant 'De Vlaamsche Stem'. In de zomer van 1915 maakte hij de ommezwaai mee van de krant van een Belgisch-patriottisch standpunt naar het activisme, een door de Duitse bezetters in België aangewakkerde beweging die een zelfstandig of zelfs onafhankelijk Vlaanderen onder Duitse bescherming nastreefde. De Belgische regering zette De Clercq daarom eind 1915 als leraar af, een maatregel die hem een stevige faam bezorgde van activistisch martelaar en boegbeeld. In 1917 keerde De Clercq naar België terug, hoofdzakelijk om propagandaspreekbeurten te houden voor het activisme. Hij werd bovendien lid van de door de activisten gestichte 'Raad van Vlaanderen'. Na de oorlog vluchtte De Clercq opnieuw naar Nederland waar hij op 12 juni 1932 in Maartensdijk overleed. – Dit artikel is de herwerkte versie van een voordracht gehouden op 4 december 1998 voor de Stichting René De Clercq in Deerlijk.

[3] Over Fromme, cfr. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 1207-1208

[4] Geciteerd naar Gilbert DEPAMELAERE, *René De Clercq, uit liefde alleen...*, Davidsfonds Deerlijk, 1977, p. 51

[5] *Das Nothorn*, *Gedichte von René De Clercq*, Aus dem Flämischen übertragen von Wolfgang von UNGER, Leipzig, 1917

[6] Over von Unger, cfr. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 3126

[7] *Gedichte von René De Clercq* übersetzt von Peter MENNICKEN (= Nordwest-Reihe, Folge 7), Aken, 1941. In de 'Nordwest-Reihe' waren eerder boeken verschenen over onder meer de havens van Nederland en Vlaanderen, schilderkunst van de nieuwe tijd in Limburg, Eupen-Malmedy, de dialecten van het Maasland en de 'Nederlandse economie in de Midden-Europese ruimte'.

[8] Koen HULPIAU, *René De Clercq, Een monografie*, Gent, 1986, p. 58-60

[9] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 143-144

[10] Koen HULPIAU, *René De Clercq, Een monografie*, Gent, 1986, p. 143-144

[11] *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Deel I, Tielt, 1973, p. 683

[12] Leo SCHWERING, *Belgien, der Angelpunkt des Weltkrieges*, 1917

[13] Over het Duitse oorlogsbeleid tegenover België, cfr. Onder meer Frank WENDE, *Belgien in der deutschen Politik des ersten Weltkrieges*, Hamburg, 1970; Lode WILS, *Flamenpolitiek en activisme*, Leuven, 1974

[14] Geciteerd naar Gilbert DEPAMELAERE, *o.c.*, p. 93

[15] Koen HULPIAU, *Dichter De Clercq als flamingant. Ontwikkeling naar het activisme in het eerste oorlogsjaar*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg.42, 1983, p. 83-96. Volgens Hulpiau had De Clercq zich door Domela laten ompraten toe te treden tot 'Jong Vlaanderen', zonder dat het lidmaatschap in deze organisatie ingegeven geweest zou zijn door echte politieke overtuiging.

[16] Franz Fromme, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 21;23

[17] Stadsarchief Göttingen, KGL 19, *Aus dem Kunstleben* (krantenknipsel 28 november 1917)

[18] Archief Stichting René De Clercq Deerlijk, *De Clercq aan Ria Vervoort*, Bremen, 27 november 1917

[19] Archief Stichting René De Clercq Deerlijk, *De Clercq aan Ria Vervoort*, Münster, 30 november 1917; 1 december 1917

[20] Stadsarchief Göttingen, KGL 19 (ongedateerd verslag)

[21] Archief Stichting René De Clercq Deerlijk, *De Clercq aan Ria Vervoort*, Göttingen, 18 november 1917

[22] Stadsarchief Göttingen, KLG 86/1, *Carl Stange aan Conrad Borchling*, Göttingen, 1 december 1917; KGL 19, *Carl Stange aan Kurd von Strantz*, Göttingen, 24 december 1917

[23] Archief Stichting René De Clercq Deerlijk, *De Clercq aan Ria Vervoort*, Brussel, 14 december 1917

[24] Koen HULPIAU, *René De Clercq. Een monografie,* Gent, 1986, p. 301

[25] Arthur FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, Kapellen, 1932, p. 714

[26] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 23-25

[27] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 27

[28] Antoon JACOB, *René De Clercq*, in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde,* Leiden, 1937, p. 123-147; hier p. 141

[29] Koen HULPIAU, *René De Clercq. Een monografie,* Gent, 1986, p. 302

[30] Winfried DOLDERER, *Oorlogspropaganda rond de Vlaamse kwestie*. *De Oorlogswerking van de plaatselijke afdelingen van het 'Deutsch-Flämische Gesellschaft'*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 49, 1990, nr. 3, p. 129-145; nr. 4, p. 193-206; hier p. 138

[31] Antoon JACOB, *o.c.*, p. 141

[32] Winfried DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt* (= Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte, Bd.7), Melsungen, 1989, p. 222

[33] Koen HULPIAU, *René De Clercq. Een monografie,* Gent, 1986, p. 312-313

[34] Winfried DOLDERER, *Oorlogspropaganda rond de Vlaamse kwestie*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 49, p. 135; De Clercq zelf vond de avond in Bremen nochtans geslaagd. *Gisteren woensdag hadden we in Bremen een prachtig concert waar ik de rede heb gehouden', schreef hij daags daarna. 'Overal is de bijval schitterend. Ik heb hier lastige schoone dagen*. Archief Stichting René De Clercq Deerlijk, *De Clercq aan Ria Vervoort*, Bremen, 29 november 1917

[35] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 25-26

[36] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 27

[37] Winfried DOLDERER, *De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering na de Eerste Wereldoorlog. Een bijdrage tot de voorgeschiedenis van de collaboratie*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 46, 1987, nr. 4, p. 211-233; jg. 47, 1988, nr. 2, p. 109-128; nr. 3, p. 129-139

[38] Claus SCHUPPENHAUER, *Auch Eulenspiegel hat Zeit und Ort*… Notizen über Erich Klahn und die 'niederdeutsche Idee', in : Erich Klahns *Ulenspiegel. Illustrationenfolge zu Charles de Costers Roman,* (tentoonstellingscatalogus), Wolfenbüttel, 1986, p. 13-26

[39] Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlijn (PAB), R 70302: *Martens aan De Clercq*, Berlijn, 6 februari 1927

[40] Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlijn (PAB), R 70302: *Ministerie van Buitenlandse Zaken aan consulaat-generaal Amsterdam*, Berlijn, 6 februari 1927

[41] Claus SCHUPPENHAUER, *o.c.*, p. 19

[42] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 30

[43] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 31-32

[44] Bundesarchiv (Berlijn), N 2022, nr. 37, p. 36-37: *Franz Schönberg aan Konrad Beyerle*, Keulen, 8 juni 1927; Antoon Jacob, *René De Clercq*, in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, Leiden, 1937, p. 143

[45] Marcel Romeo BREYNE, *Ein Dichter starb in der Verbannung. Zum Tode René De Clercqs*, in : *Die Literatur*, nr. 12, september 1932, p. 678-680

[46] Antoon JACOB, *o.c.*, p. 143

[47] Gilbert DEPAMELAERE, *o.c.*, 1977, p. 154-155

[48] Volgens Gilbert Depamelaere, heeft Elza, de oudste dochter van René De Clercq, de prijs in ontvangst genomen. *o.c.*, p. 157, (nota van de Stichting René De Clercq)

[49] J. IPEMA, *Alfred Toepfer – Nederduitser, Pan-Germaan of Groot-Nederlander*, in : *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 53, 1994, nr. 1 p. 34-35

[50] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 17

[51] Franz FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, p. 33

